

Ο ΣΩΣΤΟΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΕΙΝΑΙ Η ΟΧΙ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΛΑΤΩΝΑ ΥΠΕΡΑΝΩ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ;

Το θέμα της σχέσης που υπάρχει ανάμεσα στη φιλοσοφία και την πολιτική είναι ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που απασχόλησαν την ανθρώπινη διάνοηση. Οί πολιτικοί το αντιμετώπιζαν πάντα μ' ένα πολύ συγκεκριμένο τρόπο, τοποθετώντας το φιλόσοφο στο περιθώριο ως έναν άχρηστο όνειροπόλο, ολότελα στερημένο από τον απαραίτητο για τη διακυβέρνηση του κράτους ρεαλισμό.

Η απάντηση που δίνει ο Πλάτων στο ζήτημα είναι εκ διαμέτρου αντίθετη, εφόσον δεν αρκείται στο να διεκδικήσει για το φιλόσοφο ένα δικαίωμα συμμετοχής στην εξουσία που θα τον έφερνε στην ίδια θέση με τους υπόλοιπους, αλλά διακηρύσσει ότι η καθοδήγηση των πολιτών του ανήκει, εφόσον είναι ο ικανότερος απ' όλους. Δεν θέλει να ενσωματώσει απλώς το φιλόσοφο στην πόλη· θέλει να του δώσει την πρώτη θέση. Γιός αριστοκρατικής και ξακουστής οίκογένειας, μαθητής των σοφιστών, όπως όλοι οί νέοι της τάξης του, μαθητής ακόμα του Σωκράτη, ο Πλάτων ήταν εκ φύσεως προορισμένος για την πολιτική. Η εποχή του ήταν εξάλλου γεμάτη πολιτικές απογοητεύσεις, οί όποιες τον έσπρωξαν προς τη φιλοσοφία προκειμένου ν' ανακαλύψει την αίτια της άταξίας που προκαλεί όλα τα δεινά. Η έρευνα του έδειξε ότι κάθε κακό προέρχεται από την αδικία και ότι αρκούσε να εγκαθιδρύσει ένα πολιτικό καθεστώς δικαιοσύνης για να κάνει τους ανθρώπους ευτυχισμένους¹. Ο φιλόσοφος επωφελείται από κάθε περίπτωση για να διατυπώσει τις απόψεις του, να κρίνει τους ανθρώπους που ασχολούνται με τα κοινά ή να προτείνει κάποιες καινούργιες αρχές για τα θέματα που έρευνά. Η πολιτική πάντως αποτελεί το κύριο αντικείμενο μελέτης στην *Πολιτεία*, τον *Πολιτικό* και τους *Νόμους*, όπως φαίνεται και από τους τίτλους των παραπάνω διαλόγων².

Με τον όρο «πολιτεία» ο Πλάτων έννοει τόσο το πολίτευμα που έχει μία κοινωνία, όσο και το σύνολο των μελών που την αποτελούν. Ο πυρήνας της κάθε πόλης είναι ο άνθρωπος και συγκεκριμένα το πολυτιμότερο

1. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτικός* 302 a. J. LUCCIONI, *La pensée politique de Platon*, Paris, P.U.F., 1958, σσ. 2, 153, 156-8, 204.

2. *Ibid* σ. 1.

μέρος του, δηλαδή ή ψυχή του. Θα μπορούσαμε μάλιστα να πούμε ότι ή ψυχή έχει μεγαλύτερη σημασία από την πολιτεία, εφόσον το ήθος της πόλης εξαρτάται απόλυτα από το ήθος της κάθε ατομικής ψυχής³. Μέσα σε μία άδικη πολιτεία είναι δυνατό να συναντήσουμε δίκαιες ψυχές· ποτέ όμως δεν θα βρούμε δίκαιο κράτος που ν' αποτελείται από άδικους πολίτες. Δικαιοσύνη δεν είναι εξάλλου μόνο ο τρόπος με τον οποίο συμπεριφέρεται κάθε άτομο στα άλλα μέλη της πολιτείας· είναι πρώτιστα ή έσωτερική αρμονία της ψυχής που μάς κάνει αληθινά ευτυχισμένους, αρμονία που προϋποθέτει την καθοδήγηση της ψυχής από το λογιστικό και της πολιτείας από το φιλόσοφο, δηλαδή τη διακυβέρνηση του κατώτερου από το ανώτερο⁴. Όσον αφορά τώρα τις επιστήμες ανώτερη απ' όλες είναι ή φιλοσοφία, ή οποία ταυτίζεται στην πλατωνική σκέψη με την πολιτική⁵. Οί στόχοι του φιλοσόφου-πολιτικού είναι οί ακόλουθοι:

1. 'Η τελείωση του ίδιου του έαυτού του με την ύποταγή όλων των στοιχείων της προσωπικότητάς του στο ανώτερο και κυρίαρχο μέρος της: το λογιστικό ή το νοῦ που γίνεται έτσι ο ρυθμιστής της πολιτικής ζωής⁶.
2. 'Η αρετή και ή ευδαιμονία των πολιτών, ή οποία επιτυγχάνεται με τη σωστή τους εκπαίδευση. 'Η πολιτική αποκτά έδω ήθικὸ περιεχόμενο, εφόσον έχει ως σκοπό της την ευτυχία που πηγάζει από τον ήθικὸ νόμο και τὸ ὄφελος των πολλών⁷.
3. 'Η ανάπτυξη αρμονικῶν σχέσεων ανάμεσα στους πολίτες. 'Ο κυβερνήτης ὀφείλει νὰ τοὺς διδάσκει ὅτι ή ευτυχία του ἑνὸς εξαρτάται από την ευτυχία των ἄλλων. Γενικά, δὲν νοεῖται ευτυχία χωρίς δικαιοσύνη και κατὰ συνέπεια ευδαιμονία μιᾶς μόνο προνομιακῆς τάξης, ἀλλὰ ὁλόκληρης τῆς πόλης: «ἔστι τις ἐπιστήμη... ή οὐχ ὑπὲρ των ἐν τῇ πόλει τινὸς βούλεται, ἀλλ' ὑπὲρ αὐτῆς ὅλης»⁸. Καὶ σ' ἓνα ἄλλο σημεῖο προσθέτει: «οὐ μὴν πρὸς τοῦτο βλέποντες τὴν πόλιν οἰκίζομεν, ὅπως ἔν τι

3. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, 'Αλκιβιάδης 129 e - 133 b· *Πολιτεία*, 368 e κ.έξ. («οὐκοῦν μεῖζον πόλις ἑνὸς ἀνδρός»). Βλέπε, ἀκόμα *Ibid* 431 a κ.έξ., 541 b κ.έξ.

4. *Ibid* 358 a, 431 a-b, 472 c - 473 e.

5. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Γοργίας* 521 d.

6. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Νόμοι* 688 a-b. Α. ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ-ΓΑΛΑΝΟΥ, «Τὸ πλατωνικὸ-προμηθεϊκὸ πρότυπο καὶ ή πλατωνικὴ σωτηρίας μηχανή, στὸν τόμο *Φιλοσοφία καὶ Πολιτική*, 'Αθήνα, 'Εκδόσεις Καρδαμίτσα, 1982, σ. 201.

7. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Γοργίας* 515 b-c. J. LUCIONI, *La pensée politique de Platon*, σ. 109.

8. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία* 428 c-d, 618 d· *Φαῖδρος* 270 b-e, 271 a-b, 273 e, 277 b-c. Κ. ΒΟΥΔΟΥΡΗ, *Ψυχή καὶ Πολιτεία*, 'Αθήνα, 1970, σσ. 65-66.

ἡμῖν ἔθνος ἔσται διαφερόντως εὐδαιμον, ἀλλ' ὅπως ὅτι μάλιστα ὅλη ἡ πόλις»⁹.

Ἡ ἰσότητα ὅλων μπροστὰ στὴν εὐτυχία δὲν συνεπάγεται καὶ ἴση κατανομή τῶν ἀξιομάτων. Ἡ ἀληθινὴ ἰσότητα εἶναι ἀνάλογη μὲ τὶς δυνατότητες τοῦ καθενὸς καὶ ἀποδίδει σὲ κάθε ἄτομο αὐτὸ ποὺ ταιριάζει στὴ φύση του. Κατὰ συνέπεια ἡ δίκαιη πολιτικὴ ἐξασφαλίζει σὲ ἀνθρώπους ἀνίσους μία ἰσότητα ποὺ προσδιορίζεται ἀπὸ τὶς φυσικὲς ἱκανότητες τοῦ καθενός: «τῷ μὲν γὰρ μείζονι πλείω, τῷ δ' ἐλάττονι σμικρότερα νέμει, μέτρια διδοῦσα πρὸς τὴν αὐτῶν φύσιν ἑκατέρω»¹⁰. Οἱ ἀνισότητες ποὺ ὑπάρχουν ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς γέννησης, ἀναγκάζουν κάποιους νὰ παραμεριστοῦν ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀκόμα στάδια τῆς ἐκπαίδευσης. Στὶς ἐπόμενες βαθμίδες οἱ ἀκατάλληλοι ἀπορρίπτονται μὲ τὴ σειρά τους. Στὸ τέρμα τοῦ δρόμου φθάνουν μόνο οἱ λίγοι ἐκλεκτοί, οἱ ξεχωριστὲς φιλοσοφικὲς φύσεις. Τὸ πρόγραμμα ἐκπαίδευσής τους ἀποβλέπει στὴ θέαση τῶν Ἰδεῶν ποὺ γίνεται πράξη καὶ περιλαμβάνει τὴ γυμναστική, τὴ μουσική, τὴν ἀριθμητική, τὴ γεωμετρία, τὴ φυσική, τὴν ἀστρονομία καὶ τέλος τὴ διαλεκτική, τὴν κατ' ἐξοχὴν μέθοδο τῆς φιλοσοφίας ποὺ θὰ τοὺς ὀδηγήσει στὸ Ἀγαθό¹¹. Παράλληλα ὑποβάλλονται σὲ δοκιμασίες —κούραση, πόνους, μάχες, ἡδονές— προκειμένου νὰ διαπιστωθεῖ ἡ ἀντοχή τους, καθὼς καὶ ἡ σταθερότητα τοῦ χαρακτήρα τους ἀπέναντι στοὺς κόπους καὶ στοὺς πειρασμούς. Τέλος τοποθετοῦνται δοκιμαστικὰ σὲ κάποιες δημόσιες θέσεις. Ὅσοι βγοῦν νικητές, ἂν ἔχουν φθάσει στὴν ἡλικία τῶν πενήντα ἐτῶν, ἀναδεικνύονται τέλειοι φύλακες καὶ εἶναι πιά ἱκανοὶ νὰ κυβερνήσουν τὴν πόλη. Ἐκεῖνοι βέβαια συνηθισμένοι στὶς βαθεῖες χαρὲς τοῦ θεωρητικοῦ βίου, δὲν ἔχουν καμιά διάθεση ν' ἀναμειχθοῦν στὰ κοινά. Τελικὰ ὅμως δέχονται τὴν ἐξουσία, προκειμένου νὰ διαμορφώσουν τὸ τέλειο κράτος καὶ νὰ προετοιμάσουν τοὺς διαδόχους τους. Ἡ πολιτικὴ δὲν εἶναι πλέον τὸ συμπλήρωμα τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ μία φιλοσοφία ἐφαρμοσμένη¹².

Ὁ κυβερνήτης, ἀτενίζοντας τὶς ἀπόλυτες ἀξίες σ' ὅλη τους τὴ λαμπρότητα, προσπαθεῖ νὰ τὶς ἀναπαραγάγει στὴ γήινη πολιτεία του. Καὶ ἡ ὑπακοὴ τῶν πολιτῶν σὲ ὅ,τι ἐκεῖνος προστάζει φαίνεται ὡς μία προέκταση τῆς θέασης τοῦ κόσμου τῶν Νοητῶν ἀπὸ ἐκεῖνον. Οἱ δύο κατώτερες τάξεις —οἱ πολεμιστὲς καὶ οἱ τεχνίτες— δὲν ἔχουν, φυσικά, ἄμεση θέα τῶν Ἰδεῶν.

9. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία* 420 b - 421 c. A.J. FESTUGIÈRE, *Contemplation et vie contemplative selon Platon*, Paris, J. Vrin, 1967, σσ. 285, 362.

10. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Νόμοι* 757 c-d.

11. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία* 377 c κ.ἐξ., 414 b, 506 a-b, 523 b - 540 c.

12. *Ibid* 517 c-d.

έρχονται σ' έπαφή μ' αὐτὲς διαμέσου τοῦ φιλοσόφου. Ἐφόσον ὁμως ἡ βούληση καὶ οἱ ἀποφάσεις τοῦ κυβερνήτη προέρχονται ἀπὸ τὴν ἐπικοινωνία του μὲ τὰ σταθερὰ πρότυπα τῶν ὄντων, κι ἐφόσον οἱ ἐνέργειες τῶν πολιτῶν εἶναι τὸ ὄργανο αὐτῆς τῆς βούλησης, πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ δίκαιη πράξη, σ' ὅλες τὶς βαθμίδες τῆς κλίμακας, ἀναφέρεται στὴν ἀρχικὴ θέαση τῶν Ἰδεῶν στὶς ὁποῖες μετέχει¹³.

Αὐτὸ ποὺ ὑπολογίζεται λοιπὸν στὴν πλατωνικὴ πολιτεία εἶναι ἡ προσωπικὴ ἀξία τοῦ καθενός, ἡ ὁποία τὸν κατατάσσει στὴ μία ἢ στὴν ἄλλη τάξη. Χάρης στὶς ἱκανότητές του μπορεῖ κάποιος ν' ἀνέβει σὲ ἀνώτερη τάξη καὶ πάλι ἂν αὐτὲς ἐλλείπουν ἐντάσσεται ὑποχρεωτικὰ σὲ κατώτερη. Κάθε προνόμιο ἀποκλείεται εἴτε προέρχεται ἀπὸ καταγωγὴ εἴτε ἀπὸ τύχη ἢ πλοῦτο. Τὸ ἴδιο ἰσχύει βέβαια καὶ ὡς πρὸς τὸν ἄρχοντα: ἐκεῖνο ποὺ τὸν δικαιώνει δὲν εἶναι οὔτε ἡ ἐκλογή του οὔτε ἡ βία ἢ οἱ ραδιουργίες· εἶναι μόνο ἡ κατοχὴ ἀπὸ μέρους του τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, ἡ ὁποία παρέχει στὸν πολίτη τὴ σωστὰ ἰδωμένη ἐλευθερία, δηλαδὴ τὴ δυνατότητα ν' ἀναπτύσσει μὲ πληρότητα τὸν ἑαυτό του (τὶς φυσικὲς καὶ «δυνάμει» ὑπάρχουσες ἱκανότητες τῆς ψυχῆς του)¹⁴. Ὅταν ὅλοι ἀσκοῦν τὸ ρόλο γιὰ τὸν ὁποῖο εἶναι κατάλληλοι καὶ ὁ ὁποῖος τοὺς ἔχει ἀνατεθεῖ ἀπὸ τὴν πολιτεία, ἡ τάξη βασιλεύει καὶ ἡ εὐημερία ἀπλώνεται παντοῦ: φιλόσοφοι, πολεμιστές, τεχνίτες, εἶναι ὅλοι τοὺς εὐτυχισμένοι καὶ μαζί τους τὸ κράτος ποὺ στὴν κατάστασή αὐτὴ μοιάζει μ' ἓνα ὑγιὲς καὶ ρωμαλέο σῶμα. Ἡ ἀδικία ἐπέρχεται, ἀντίθετα, ὅταν οἱ τάξεις ἀναμειγνύονται παρὰ τὶς φυσικὲς κλίσεις τῶν πολιτῶν. Τὸ ἴδιο συμβαίνει καὶ στὴν ψυχὴ τοῦ κάθε ἀνθρώπου: δίκαιος εἶναι ὁποῖος κατορθώνει νὰ ἔχει τάξη καὶ ἁρμονία μέσα σ' αὐτή, ὅταν δηλαδὴ κάθε στοιχεῖο τῆς ἐκτελεῖ τὸν προορισμό του¹⁵. Ὁ πολιτικὸς δὲν περιορίζεται ἔτσι μόνο στὴ γνώση καὶ τὴ ρύθμιση τοῦ ἑαυτοῦ του. Γιὰ νὰ κυβερνήσει σωστὰ πρέπει νὰ γνωρίσει τὴν ἀνθρώπινη φύση μὲ ὅλες τὶς ἀντιθέσεις καὶ τὶς διαφοροποιήσεις της. Τότε, ὅπως ὁ ὑφάντης θὰ ὑφάνει τὸν ἵστό τῆς κοινωνίας, ἀναγάγοντας τὰ ἀντιφατικὰ τῆς στοιχεῖα σ' ἓνα εἶδος συμφωνίας, δεδομένου ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν ὀρισμένα κοινὰ σημεῖα, ὅπως εἶναι ἡ δυνατότητά τους νὰ μετέχουν στὸ λόγο, στὶς ἀξίες καὶ στὴ γνώση¹⁶. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἀριθμὸ τῶν κυβερνώντων, αὐτὸς εἶναι γιὰ τὸν Πλάτωνα

13. A.J. FESTUGIÈRE, *Contemplation et vie contemplative selon Platon*, σσ. 164-5.

14. Κ. ΒΟΥΔΟΥΡΗ, *Ψυχὴ καὶ Πολιτεία*, σ. 58. J. LUCCIONI, *La pensée politique de Platon*, σσ. 135-6.

15. *Ibid* σσ. 128-133. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτεία* 367 e, 370 b κ.ἐξ., 374 a-d, 394 e - 395 c, 412 c κ.ἐξ., 414 b, 415 a, 420 d κ.ἐξ., 441 a.

16. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτικός*, 305 e· *Πολιτεία* 501 b.

δευτερεύουσας σημασίας. Ὁ φιλόσοφος δὲν ἐνδιαφέρεται ἂν τὸ κράτος τοῦ θὰ εἶναι μοναρχία ἢ ἀριστοκρατία· μόνο τῇ διακυβέρνησιν τῶν πολλῶν ἀποκλείει, ἐπειδὴ τῇ θεωρεῖ καταστροφικὴ. Καὶ τοῦτο γιὰ πιστεύει ὅτι μόνο μ' ἓνα μικρὸ ἀριθμὸ κυβερνώντων εἶναι δυνατό νὰ ἐφαρμοστέῃ ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη, ἀφοῦ μόνο λίγοι τὴν κατέχουν¹⁷.

Καὶ ὁ ἰδρυτὴς τῆς Ἀκαδημίας συνεχίζει τὴν περὶ πολιτικῆς διδασκαλία του, ἀπορρίπτοντας τὰ συνηθισμένα κριτήρια· λίγο τὸν ἐνδιαφέρει ἂν ὁ κυβερνήτης καταφεύγει στὴ βία ἢ τὴν πειθῶ, ἂν συμμορφώνεται ἢ ὅχι μὲ τοὺς γραπτοὺς νόμους. Ἡ τέχνη τοῦ ἄρχοντα εἶναι μία δύναμη ἀνώτερη ἀπ' αὐτούς· θὰ λέγαμε μάλιστα ὅτι ἡ Ἰδέα τοῦ Ἀγαθοῦ ποὺ κατευθύνει κάθε τοῦ πράξη, εἶναι ὁ ὑπέρτατος καὶ μοναδικὸς νόμος τῆς πλατωνικῆς πολιτείας. Γι' αὐτὸ δὲν ἔχει σημασία μὲ ποῖο τρόπο (τὴν πειθῶ ἢ τὴ βία) θὰ τὴν ἐπιβάλλει στοὺς πολίτες, ἀκριβῶς ὅπως ὁ γιατρὸς προκειμένου νὰ θεραπεύσει τὸν ἀσθενή του ἢ ὁ καπετάνιος προκειμένου νὰ γλυτώσει τὸ καράβι τοῦ παραβλέπει, ὅχι μόνο κάθε γραπτὸ κώδικα, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ τὴ γνώμη ἢ τὴ θέληση αὐτῶν ποὺ σώζει¹⁸. Ὁ πλατωνικὸς κυβερνήτης ἔχει λοιπὸν τὸ δικαίωμα νὰ καταδικάζει σὲ θάνατο, νὰ ἐξορίζει, νὰ δημιουργεῖ ἀποικίες ἢ νὰ δέχεται κάποιους ξένους στὴν πόλη του: «Καὶ ἐάντε γε ἀποκτεινύντες τινὰς ἢ καὶ ἐκβάλλοντες καθαίρωσιν ἐπ' ἀγαθῷ τὴν πόλιν, εἴτε καὶ ἀποικίας οἶον σμήνη μελιττῶν ἐκπέμποντές ποι σμικροτέραν ποιῶσιν, ἢ τινὰς ἐπεισαγόμενοί ποθεν ἄλλους ἐξωθεν πολίτας ποιῶντες αὐτὴν αὔξωσιν, ἕως περ ἂν ἐπιστήμη καὶ τῷ δικαίῳ προσχρώμενοι σώζοντες ἐκ χειρόνος βελτίῳ ποιῶσι κατὰ δύναμιν, ταύτην τότε καὶ κατὰ τοὺς τοιοῦτους ὁρους ἡμῖν μόνην ὀρθὴν πολιτείαν εἶναι ῥητέον»¹⁹. Τὸ σύστημα τοῦ Πλάτωνος χαρακτηρίζεται ἀπὸ μία ἐξαιρετικὴ λογικὴ. Ποιὸς ἄλλος πράγματι θὰ μποροῦσε νὰ καθοδηγήσει καλύτερα τὴν πολιτεία ἀπὸ ἐκεῖνον ποὺ γνωρίζει τί εἶναι ἡ δικαιοσύνη καὶ ἐφαρμόζει αὐτὴ τὴ γνώση πάνω στὸ κράτος; Ἡ ἐπιστήμη καὶ μόνο αὐτὴ δημιουργεῖ τὴν ἀληθινὴ νομιμότητα: «Ἀναγκαῖον δὲ καὶ πολιτειῶν, ὡς ἔοικε, ταύτην ὀρθὴν διαφερόντως εἶναι καὶ μόνην πολιτείαν, ἐν ἣ τις ἂν εὐρίσκει τοὺς ἄρχοντας ἀληθῶς ἐπιστήμονας καὶ οὐ δοκοῦντας μόνον, ἐάντε ἄνευ νόμων ἄρχωσι, καὶ ἐκόντων ἢ ἀκόντων, καὶ πενόμενοι ἢ πλουτοῦντες, τούτῳ ὑπολογιστέον οὐδὲν οὐδαμῶς εἶναι κατ' οὐδεμίαν ὀρθότητα»²⁰. Ἡ ὑπεροχὴ τοῦ βασιλιᾶ-φιλοσόφου ἀπέναντι στοὺς νόμους ἀναφέρεται συγκεκριμένα στὰ ἀκόλουθα σημεία: α) στὴν παράβαση τῶν νόμων

17. J. LUCCIONI, *La pensée politique de Platon*, σσ. 135, 247.

18. *Ibid*, σ. 249. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτικός* 293 a - 298 e.

19. *Ibid* 293 d-e.

20. *Ibid* 293 c-d. J. LUCCIONI, *La pensée politique de Platon*, σσ. 153, 157, 251 κ.ἐξ.

ἐκείνων ποὺ εἶναι κατὰ τὴν ἄποψή του λανθασμένοι, ἄδικοι ἢ ἐπιβλαβεῖς γιὰ τοὺς ὑπηκόους του· β) στὴ θέσπιση νέων νόμων ποὺ θεωροῦνται ἀπαραίτητοι γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση ὀρισμένων καινούργιων περιπτώσεων ἢ κάποιων ἀπρόσμενων συνθηκῶν· γ) στὴν τροποποίηση τῶν νόμων ἐκείνων ποὺ περιέχουν μερικὰ καλὰ στοιχεῖα, ἀλλὰ συγχρόνως εἶναι γεμάτοι λάθη ἢ ἀναχρονισμούς (ἀνεπαρκεῖς γιὰ νὰ ἐπιλύσουν τὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς τους).

Στὴ συνέχεια ὁ Πλάτων ἐκθέτει μὲ κάθε λεπτομέρεια τὶς ἐλλείψεις τῶν νόμων προκειμένου νὰ ἐνισχύσει τὴ θέση του:

1. Ὁ νόμος δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ ἀποτελεῖ ἐφαρμογὴ τοῦ δικαίου γιὰ ὅλους συγχρόνως γιατί, ἐνῶ ὑπάρχει μία ἄπειρη ποικιλία περιπτώσεων, αὐτὸς τὶς ἀντιμετωπίζει μόνο μὲ γενικὸ τρόπο, ἀδυνατώντας νὰ ὑπείσθῃ στὶς ποικίλες λεπτομέρειες: «αἱ γὰρ ἀνομοιότητες τῶν τε ἀνθρώπων καὶ τῶν πράξεων καὶ τὸ μηδέποτε μηδὲν ὥς ἔπος εἰπεῖν ἡσυχίαν ἄγειν τῶν ἀνθρωπίνων οὐδὲν ἔωσιν ἀπλοῦν ἐν οὐδενὶ περὶ ἀπάντων καὶ ἐπὶ πάντα τὸν χρόνον ἀποφαίνεσθαι τέχνην οὐδ' ἠντινοῦν» (294 b)²¹.
2. Ὁ νόμος δὲν ἔχει τὴν ἀπαραίτητη ἐλαστικότητα γιὰ ν' ἀντιμετωπίσῃ τὴν κάθε περίπτωσιν μὲ τὴν ἀπαιτούμενη ἐπιείκεια²². Ἡ σύγκριση τοῦ γραπτοῦ, ἄκαμπτου νόμου μὲ τὸ ζωντανό, γεμάτο ἐλαστικότητα λόγο τοῦ κυβερνήτη μᾶς θυμίζει τὴν ἀντίθεση ποὺ βρίσκουμε στὸ *Φαῖδρο* ἀνάμεσα στὸ γραπτό (νεκρό) καὶ τὸν προφορικὸ (ζωντανό) λόγο: ὁ πρῶτος μᾶς λέει πάντα τὰ ἴδια πράγματα, ἐνῶ ὁ δεύτερος ποικίλλει ἀνάλογα μὲ τὴν περίπτωσιν²³.
3. Ὁ νόμος δὲν ἔχει τὴν ἀκρίβεια τῆς ἐπιστήμης· ἀποτελεῖ μόνο μία χονδροειδῆ προσέγγιση (μίμηση) τῆς πραγματικότητας καὶ εἶναι ἴδιος μὲ ἓνα πεισματάρη καὶ ἀμαθὲς ἄνθρωπο ποὺ δὲν δέχεται νὰ κάνει τίποτ' ἄλλο πέρα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ὁ ἴδιος ἔχει διακηρύξει, πολεμώντας ἔτσι κάθε νέα καὶ προοδευτικὴ ιδέα²⁴.

Παρόλ' αὐτὰ ὁ Πλάτων στὸ τέλος τῆς ζωῆς του φαίνεται νὰ μεταβάλλει κάποιες θεωρίες του· πιστεύει δηλαδή ὅτι εἶναι προτιμότερο ἀντὶ νὰ παραδώσῃ ἐξ ὀλοκλήρου τὴ διακυβέρνηση τοῦ κράτους σ' ἓνα ἀνώτερο ἄνθρωπο, νὰ τὴ διαμορφώσῃ θεμελιώνοντας τὸ καινούργιο πολίτευμα πάνω σὲ καλοὺς νόμους: «φύσις ἀνθρώπων οὐδενὸς ἱκανὴ φύεται ὥστε γινῶναί τε τὰ συμφέροντα ἀνθρώποις εἰς πολιτείαν καὶ γνοῦσα, τὸ βέλτιστον αἰεὶ δύ-

21. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτικός* 294 c-295 a· *Νόμοι* 875 c-d.

22. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτικός* 294 b κ.έξ.

23. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Φαῖδρος* 258 b, 271 d - 272 b, 275 d-e.

24. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτικός* 294 c· *Πολιτεία* 595 a κ.έξ.

νασθαί τε καὶ ἐθέλειν πράττειν... ἐπιστήμης γὰρ οὔτε νόμος οὔτε τάξις οὐδεμία κρείττων, οὐδὲ θέμις ἐστὶν νοῦν οὐδενὸς ὑπήκοον οὐδὲ δοῦλον ἀλλὰ πάντων ἄρχοντα εἶναι... Νῦν δὲ οὐ γάρ ἐστιν οὐδαμοῦ οὐδαμῶς, ἀλλ' ἢ κατὰ βραχὺ· διὸ δὴ τὸ δεύτερον αἰρετέον, τάξιν τε καὶ νόμον, ἃ δὴ τὸ μὲν ὥς ἐπὶ τὸ πολὺ ὁρᾷ καὶ βλέπει, τὸ δ' ἐπὶ πᾶν ἀδυνατεῖ»²⁵. Ὁ νόμος εἶναι ἓνα ἀναγκαῖο κακό, τὸ ὁποῖο ἀναγκάζει τὶς παρεφθαρμένες κυβερνήσεις καὶ τοὺς κόλακες πολιτικοὺς νὰ σέβονται τὰ βασικὰ δικαιώματα τοῦ πολίτη²⁶. Ὁ σοφὸς καὶ δίκαιος κυβερνήτης παραμένει μία ὑπόθεση τοῦ φιλοσόφου-ποιητῆ πού ἀνήκει στὸ χῶρο τοῦ μύθου: «ὅταν εἰς ταῦτόν τῳ φρονεῖν τε καὶ σωφρονεῖν ἢ μεγίστη δύναμις ἐν ἀνθρώπῳ συμπέσῃ, τότε πολιτείας τῆς ἀρίστης καὶ νόμων τῶν τοιούτων φύεται γένεσις, ἄλλως δὲ οὐ μὴ ποτε γένηται. Ταῦτα μὲν οὖν καθαπερεὶ μῦθος τις λεχθεὶς κεχρησμευθήσθω...»²⁷. Οἱ ἄρχοντες δὲν εἶναι πιά παρὰ «ὑπηρέται τοῖς νόμοις» ἢ «νομοφύλακες»²⁸, οἱ ὁποῖοι ἐξασφαλίζουν στὸ κράτος τοὺς τὴν τάξιν, τὴ σταθερότητα καὶ τὸ μέτρο, ὑπακούοντας στοὺς νόμους, πράγμα πού ἐξισώνεται μὲ τὴν ὑπακοή στοὺς θεοὺς²⁹. Ὁ Πλάτων δέχεται τώρα ἓνα πολιτικὸ σύστημα πού δὲν εἶναι τὸ τέλειο, ἀλλὰ ἀπλῶς μία «μίμησις τοῦ καλλίστου καὶ ἀρίστου βίου»³⁰. Ἐχοντας πικρὴ πείρα ἀπὸ τοὺς μονάρχες τῆς ἐποχῆς του, δὲν προσπαθεῖ πλέον νὰ θεμελιώσῃ τὴν ἰδανικὴ πολιτεία ἀλλὰ μία ἀνθρώπινα δυνατὴ κοινωνία· καταλήγει δὲ στὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα:

1. «...οὐ δεῖ μεγάλας ἀρχὰς οὐδ' αὖ ἀμείκτους νομοθετεῖν, διανοηθέντας τὸ τοιόνδε, ὅτι πόλιν ἐλευθέραν τε εἶναι δεῖ καὶ ἔμφρονα καὶ ἑαυτῇ φίλην, καὶ τὸν νομοθετοῦντα πρὸς ταῦτα βλέποντα δεῖ νομοθετεῖν»³¹.
2. «...ἀνθρωπεία φύσις οὐδεμία ἱκανὴ τὰ ἀνθρώπινα διοικοῦσα αὐτοκράτωρ πάντα, μὴ οὐχ ὕβρεώς τε καὶ ἀδικίας μεστοῦσθαι»³².
3. Κανένας δὲν εἶναι σὲ θέσιν νὰ γνωρίζει τί εἶναι ὠφέλιμο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, προκειμένου νὰ ζήσουν σὲ μία πολιτικὴ κοινωνία. Ἀκόμα

25. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Νόμοι* 874 e - 875 d.

26. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτικός* 297 d· *Γοργίας* 502 e - 503 c· *Φαῖδρος* 270 b, ὅπου ὁ φιλόσοφος ἀπαιτεῖ ἀπὸ τὸν πολιτικὸ τὴν κατοχὴ κάποιας τέχνης καὶ ὀρισμένων ἱκανοτήτων γιὰ νὰ μὴν καταντήσῃ τὸ λειτούργημά του ἀπλὴ συνήθεια καὶ κολακεία. Κ. ΒΟΥΔΟΥΡΗ, *Ψυχὴ καὶ Πολιτεία*, σ. 65. Α. ΡΟΥΣΕΤΟΥ-ΚΑΚΟΥΛΟΥ, «Φιλοσοφία καὶ Πολιτική», στὸν τόμο *Φιλοσοφία καὶ Πολιτική*, Ἀθήνα, Ἐκδόσεις Καρδαμίτσα, 1982, σ. 208.

27. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Νόμοι* 711 e - 712 a.

28. *Ibid* 752 e· 7η Ἐπιστολὴ 356 d.

29. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Νόμοι* 762 e.

30. *Ibid* 817 b.

31. *Ibid* 693 b.

32. *Ibid* 713 c.

ὅμως κι ἂν ὑπάρξει κάποιος ποὺ ξέρει τὸ καλύτερο, δὲν θὰ ἔχει τὴ δύναμη ἢ τὴν καλὴ θέληση γιὰ νὰ τὸ πραγματοποιήσει. Ἡ ἀνθρώπινη φύση καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς ψυχῆς του θὰ τὸν σπρώχνουν πάντα στὴν ἱκανοποίηση τοῦ προσωπικοῦ του συμφέροντος καὶ στὸ κυνήγι τῆς ἀπόλαυσης. Ἐτσι θ' ἀδιαφορεῖ γιὰ τὸ ἀγαθὸ καὶ τὸ δίκαιο, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ γεμίσει ἡ ψυχὴ του δεινὰ καὶ μαζὶ μ' αὐτὴ ὁλόκληρο τὸ κράτος³³.

4. Οἱ νόμοι εἶναι ἀπαραίτητοι στὴν πόλη, ἐφόσον δὲν ὑπάρχει τέλειος μονάρχης. Ἐλλείποντος αὐτοῦ, εἶναι τὸ δεύτερο σὲ σειρὰ καλύτερο σύστημα καὶ ὅποιος τολμήσει νὰ τοὺς παραβεῖ θὰ θανατώνεται: «Τὸ παρὰ τοὺς νόμους μηδὲν μηδένα τολμᾶν ποιεῖν τῶν ἐν τῇ πόλει, τὸν τολμῶντα δὲ θανάτῳ ζημιοῦσθαι καὶ πᾶσι τοῖς ἐσχάτοις. Καὶ τοῦτ' ἔστιν ὀρθότατα καὶ κάλλιστ' ἔχον ὡς δεύτερον, ἐπειδὴν τὸ πρῶτόν τις μεταθῇ»³⁴.

Ἐπὶ πλέον στοὺς *Νόμους* ὁ Πλάτων, ἀντὶ τῆς βίας, δέχεται τὴ μέθοδο τῆς πειθοῦς γιὰ νὰ κάνει τοὺς πολίτες καλύτερους κι εὐτυχισμένους. Τὰ παραδείγματα ποὺ χρησιμοποιεῖ ἀλλάζουν κι αὐτά. Ὁ νομοθέτης δὲν μοιάζει πιά μὲ τὸ βίαιο γιατρό, ἀλλὰ μ' ἐκεῖνον ποὺ δὲν προβαίνει σὲ καμιὰ θεραπεία, ἂν δὲν ἔχει πείσει προηγουμένως τὸν ἀσθενή. Τὰ «προοίμνια» τῶν νόμων ποὺ καταρτίζει προετοιμάζουν τοὺς πολίτες ὥστε νὰ ὑπακοῦνε θεληματικὰ σ' αὐτούς³⁵.

Ἄς δοῦμε τώρα τίς γενικὲς ἀρχὲς ποὺ πρέπει νὰ διέπουν κάθε νομοθεσία: οἱ νόμοι πρέπει νὰ ἐκπαιδεύουν τοὺς ἀνθρώπους «πρὸς πᾶσαν ἀρετήν»³⁶, ἀπαιτώντας ἀπ' αὐτοὺς ὅ,τι εἶναι στὰ πλαίσια τῶν δυνατοτήτων τους. Πρέπει ἀκόμα νὰ θεσπίζονται «μετὰ νοῦ»³⁷, καταβάλλοντας κάθε δυνατὴ προσπάθεια νὰ ἀντιμετωπίσουν «ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ» τὴν κάθε μεμονωμένη περίπτωση στὶς λεπτομέρειές της³⁸. Πρέπει τέλος νὰ ὑποβάλλονται σὲ ἀλλαγές, ἂν τὸ ἀπαιτεῖ ἡ καθημερινὴ ἐμπειρία τῆς ἐφαρμογῆς τους ἢ τὸ καλὸ παράδειγμα ποὺ μποροῦμε ν' ἀντλήσουμε ἀπὸ ξένες χῶρες³⁹.

Παρόλ' αὐτὰ ὁ φιλόσοφος δὲν ξεχνάει τὸ ὄραμά του γιὰ τὸν τέλειο μονάρχη. Ἐπιμένει ὅτι τὸ καλύτερο ἀπ' ὅλα εἶναι ὁ σοφὸς ἄρχοντας, ὁ

33. *Ibid* 875 a-e.

34. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Πολιτικός* 297 d-e. Βλέπε ἀκόμα *Νόμοι* 874 e.

35. *Ibid* 722 d - 723 a.

36. *Ibid* 630 e, 733 d - 734 d, 817 b-d, 830 a-b, 864 b-c. Κ. ΒΟΥΔΟΥΡΗ, *Ψυχὴ καὶ Πολιτεία*, σσ. 82, 84.

37. ΠΛΑΤΩΝΟΣ, *Νόμοι* 712 a.

38. *Ibid* 875 d.

39. *Ibid* 772 b, 951 c.

γεννημένος από κάποια θεϊκή μοίρα. Μόνο πού τον ἄρχοντα τοῦτο δὲν εἶναι δυνατό νὰ τὸν συναντήσουμε πάνω στὴ γῆ «οὐδαμοῦ οὐδαμῶς», ἐκτὸς ἀπὸ κάποια πολὺ μικρὰ διαστήματα («ἀλλ' ἢ κατὰ βραχὺ»)⁴⁰. Αὐτὴ ἡ τελευταία παραχώρηση δείχνει καθαρὰ ὅτι ἡ αἰσιοδοξία δὲν ἐγκατέλειψε ποτὲ τὸ μεγάλο Δάσκαλο, οὔτε καὶ στὴ γεροντική του ἡλικία, ὕστερα ἀπὸ τὶς συνεχεῖς ἀπογοητεύσεις μιᾶς ὁλόκληρης ζωῆς. Ἀκόμα καὶ στὸ τέλος τοῦ δρόμου, ἐκεῖνος κρατάει μέσα στὴν ψυχὴ του ζωντανὴ τὴ σπῖθα τῆς ἐλπίδας γιὰ μία εὐτυχισμένη κοινωνία.

Ἡ μεταβολὴ τῆς στάσης τοῦ Πλάτωνος ἀπέναντι στὸν κυβερνήτη τῆς πολιτείας του δὲν φανερῶνει μόνο τὴν ἀπογοήτευση τοῦ φιλοσόφου πού βλέπει ὅτι τὸ ἰδανικὸ τοῦ σοφοῦ καὶ ὑπεράνω τῶν νόμων πολιτικοῦ, παραμένει ἀνέφικτο. Εἶναι καὶ τὸ σημάδι μιᾶς γενικότερης ἀλλαγῆς: βλέπουμε ὅτι στοὺς διαλόγους τῆς ὥριμης καὶ τῆς γεροντικῆς ἡλικίας οἱ πλατωνικὲς ἀπόψεις παρουσιάζουν σημαντικὲς διαφορὲς σὲ σχέση μὲ τὰ κείμενα τῆς νεανικῆς περιόδου. Ἀναφέρουμε γιὰ παράδειγμα τὶς θεωρίες πού ἀναφέρονται στὶς Ἰδέες, στὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ ἢ στὸ φυσικὸ κόσμο. Δεδομένου δὲ ὅτι ἡ πολιτικὴ στὴν πλατωνικὴ φιλοσοφία εἶναι ἀναπόσπαστα συνδεδεμένη μὲ τὴ μεταφυσικὴ καὶ τὴν ἠθική, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι μέσα ἀπὸ τὴ θεωρία τοῦ φιλοσόφου περὶ τοῦ σωστοῦ πολιτικοῦ ἀπηχοῦνται ὅλες οἱ ἀμφιβολίες καὶ οἱ μεταπτώσεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες πέρασε μέχρι νὰ φθάσει στὸ τέρμα τῆς πορείας του.

Πικραμένος ἀλλὰ γαλήνιος ἀποδέχεται τελικὰ τὸν κόσμο πού τὸν περιβάλλει, χωρὶς νὰ ἐλπίζει σὲ τεράστιες ἀλλαγές. Ξέρει ὅτι μόνο μὲ μικρὰ καὶ σταθερὰ βήματα εἶναι δυνατόν ὁ ἄνθρωπος νὰ βρεῖ τὴν εὐτυχία. Τὰ μεγάλα πετάγματα πρὸς τὰ ἄφθαστα ἰδανικὰ συνεπάγονται καὶ τεράστιους κινδύνους. Ὁ ἐπίγειος παράδεισος κατακτᾶται ἀπὸ ἐκείνους πού ἀποδέχονται τὴν ἀνθρώπινη φύση, συγχρόνως καλὴ καὶ κακὴ, καὶ τὴ βελτιώνουν μέσα ἀπὸ τὴν παιδεία καὶ τὴν ὑπακοὴ στοὺς νόμους.

Εὐαγγελία ΜΑΡΑΓΓΙΑΝΟΥ
(Ἀθήνα)

40. *Ibid* 875 c-d.

E. MAPATTIANOY

LE JUSTE POLITIQUE EST-IL SELON PLATON SUPÉRIEUR AUX LOIS?

Résumé

Platon dans le *Politique* déclare que le juste politique est supérieur aux lois, car la seule règle de la cité platonicienne est l'Idée du Bien contemplée par lui, Idée que le gouverneur doit imposer aux citoyens soit par la persuasion soit par la force, puisque son application sur la vie quotidienne rendra tout le monde vertueux et heureux. Il s'agit en réalité de la véritable science politique que possède l'homme d'Etat et qui crée une légitimité supérieure aux lois, une vie fondée sur la justice. En outre, les lois ont plusieurs défauts, i.e. elles sont trop générales en ce qui concerne les divers détails des cas particuliers; en plus elles n'ont pas la condescendance et la tolérance nécessaires du roi-philosophe, ni l'exactitude de la science politique.

Platon à la fin de sa vie change pourtant un peu de son avis. Ainsi dans les *Lois*, découragé de ses expériences politiques, croit que ce qu'il a de mieux à faire c'est de livrer le pouvoir aux bonnes lois, car celles-ci forcent les gouvernements corrompus et les politiques égoïstes à respecter les droits principaux des citoyens: «ἐπιστήμης γὰρ οὔτε νόμος οὔτε τάξις οὐδεμία κρείττων, οὐδὲ θέμις ἐστὶν νοῦν οὐδενὸς ὑπήκοον οὐδὲ δοῦλον ἀλλὰ πάντων ἄρχοντα εἶναι... Νῦν δὲ οὐ γάρ ἐστιν οὐδαμοῦ οὐδαμῶς, ἀλλ' ἢ κατὰ βραχύ· διὸ δὴ τὸ δεύτερον αἰρετέον, τάξιν τε καὶ νόμον...» (*Νόμοι* 874 e - 875 d).

E. MARAGUIANOU

